

18 Οἱ ἱερεῖς, ἀγαπητοί μου, φυλάττοντες ἓνα σκοπὸν
 95 καθόλου διάφορον, ἀπὸ τοὺς λοιποὺς συμπολίτας, πάν-
 τοτε ἐπροσπάθησαν, μὲ τὸ μέσον τῆς θεότητος, νὰ κα-
 ταδυναστεύσουν τοὺς συμπολίτας των, καθὼς μέχρι
 τῆς σήμερον, μὲ τὴν ἀμάθειαν καὶ κακομάθησιν ἐπέ-
 τυχον τοῦ σκοποῦ των. Αὐτοί, καλύπτοντες μὲ τίτλον
 ἀγιότητος τὰ πλέον φανερά ψεύματα, ἐγέμισαν τοὺς
 ἀδυνάτους νόας τοῦ λαοῦ ἀπὸ μίαν τοσαύτην δεισιδαι-
 μονίαν, ὥστε ὅπου, ἀντὶ νὰ ὀνομάσουν ψεῦμα τὸ ἀδύνατον,
 τὸ ὀνομάζουν ἅγιον, καὶ οὕτως ἀδιστακτως πιστεύου-
 σιν εἰς κάθε τους λόγον, οὔτε τολμοῦσι νὰ ἐξετάσωσι
 τὸ παραμικρὸν, μάλιστα δὲ τοὺς εἶναι ἐμποδισμένον.

19 Ὅσα ἔπρεπεν ὅμως νὰ εἰπῆ τινὰς δι' αὐτὴν τὴν
 κλάσιν, ἢ συντομία τοῦ παρόντος μου λόγου μου τὰ
 96 ἐμποδίζει. Καὶ μόνον ἀφήνω νὰ στοχασθῆ καθείς, ὅτι
 τόσον πλῆθος ἀργῶν καὶ ἀμαθῶν ἀνθρώπων, ὅπου ζῶσι,
 τρυφοῦσι, καὶ πλουτίζουν ἀπὸ τοὺς κόπους τῶν λοι-
 πῶν, πόσον μεγαλείτερον εἶναι, ἀπ' ὅλα τὰ βάρη μιᾶς
 ὑποδουλωμένης πολιτείας, καὶ πόσον βοηθεῖ τὴν τυ-
 ραννίαν τοιαύτη κλάσις, οὔσαι καὶ αἱ δύο δυνάμεις ἰδεα-
 στικαὶ καὶ ἀνύπαρκτοι.

20 Ἀλλά, τί νὰ σᾶς εἰπῶ διὰ τὴν ἄλλην κλάσιν, τῶν
 ὀλιγάρχων λέγω, τῶν λεγομένων εὐγενῶν; Αὐτοὶ
 νομίζουν τὸν ἑαυτὸν τους τόσον διαφορετικὸν ἀπὸ τοὺς

17α πρῶτοι βασιλεῖς ἐστάθησαν ἱερεῖς. Αὐξάνοντας ὅμως αἱ ἰδέαι τῶν
 ἀνθρώπων, ἀπεφάσισαν νὰ τιμήσουν τὸν κτίστην τοῦ Παντός, ὄχι
 πλέον μὲ τὴν ἀπλότητα καὶ εἰλικρίνειαν, ἀλλὰ μὲ πομπὴν καὶ πο-
 λυτελεῖαν δῶρα. Εὐθύς, λοιπόν, ἔκτισαν ναοὺς, καὶ ὑπηρέτας τοῦ
 ἀφιέρωσαν οὐκ ὀλίγους. Ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ὑπηρέται, ἀπ' ὀλίγον κατ'
 ὀλίγον, ηὐξήθησαν τόσον, καὶ τόσον ἀγνωμόνως ἀντήμειψαν τὸν
 ἀμαθῆ καὶ εὐκολοκατάπειστον λαόν, ὥστε ὅπου εἶναι ἀνεκδιήγητα
 τὰ κακά, ὅπου ἐπροξένησαν εἰς τὸν κόσμον, καὶ βέβαια ὁ πλέον
 σκληρόκαρδος πρέπει νὰ κλαύσῃ, ὅταν ἀναγνώσῃ τὴν ἱστορίαν των.

λοιπούς ανθρώπους, ὅπου μόλις καταδέχονται νὰ τοὺς ἀκούουν, χωρὶς νὰ τοὺς ἀποκρίνονται, οὔτε ποτὲ νὰ τοὺς συναναστρέφονται. Αὐτοί, ὦ Ἕλληνες, κατέχουσιν εἰς τὰς χεῖρας των ὅλα τὰ καθολικὰ καὶ ἀληθῆ πλούτη τῆς ἐπικρατείας, ἤτοι τὰ χωράφια, ἀμπέλια, καὶ ὀλόκληρα χωρία, τὰ ὁποῖα ἐνοικιάζουσι πρὸς τὸν λαόν, εἰς τρόπον, ὅπου ὁ λαὸς εἶναι σχεδὸν δοῦλος μισθωτὸς ἀπὸ αὐτούς, καὶ δουλεύει διὰ τὸ κέρδος αὐτῶν.

Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὸ πλῆθος τῶν ἐλαττωμάτων, ὅπου χαρακτηρίζει αὐτὴν τὴν μιανὰν κλάσιν, ἡ σκληρότης, βέβαια, εἰς αὐτοὺς εἶναι γενικὴ, τὴν ὁποίαν κληρονομοῦσιν κατὰ γενεαλογίαν, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτζι, καθὼς τοὺς τίτλους των. Εἶναι αὐτόματοι εἰς τὸ ἄκρον,⁹⁷ καὶ τοὺς δούλους των ψηφοῦσι πολλὰ ὀλιγότερον ἀπὸ τὰ ἴδια ζῶα των*.

Ἀλλὰ εἰς τί συνίσταται αὐτὴ ἡ εὐγένεια, στοχάζεσθε, ὦ Ἕλληνες; Ἴσως εἰς τὰ χρηστὰ ἦθη; Εἰς τὰ μεγάλα κατορθώματα, εἰς τὴν ἀξιότητα. Ἴσως εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ εἰς τὴν δικαιοσύνην, καθὼς οἱ πρόγονοί μας ἐστοχάζοντο; Ἐ, οὐχί, οὐχί! Οἱ νῦν δοῦλοι κράζουν εὐγενεῖς τοὺς υἱοὺς τῶν πλουσίων, καὶ τόσον ἐβαρβαρώθησαν ἀπὸ τὴν σκλαβίαν, ὅπου εἰς πολλὰ μέρη πωλεῖται ὁ τίτλος τῆς εὐγενείας, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγοράζεται ἀπὸ τοὺς πλέον ἀναισθητοὺς τῶν πολιτῶν. Εἶναι ἀπερίγραπτος, ἀγαπητοί μου, ἡ ἀναισθησία καὶ ἡ ἀμάθεια αὐτῶν τῶν ψευδοευγενῶν, καὶ ὅταν εὐρεθῆ ἀνάμεσα εἰς χιλίους ἕνας ὀλίγον μέτοχος ἀνθρωπότητος, εἶναι βέβαια ἀξιὸν θαυμασμοῦ.

* Ἄν τινὰς ἐπρόβανε κανενὸς πλουσίου εὐγενοῦς, νὰ τοῦ φωνεύσῃ ἢ ἕνα ἄλογον, ἢ δύο δούλους, βεβαιότατα, ὦ Ἕλληνες, ἤθελε προκρίνει νὰ χάσῃ τοὺς δούλους, ἐπειδὴ εὕρισκεν καὶ ἄλλους οὐχὶ δὲ τὸ ἄλογον, ὅπου δυσκόλως ἤθελεν ἐπιτύχει ἄλλο παρόμοιον.

23 Πῶς ἤμποροῦν αὐτοὶ νὰ μελετήσουν καὶ νὰ μάθουν
 98 τὰ χρέη τοῦ ἀληθοῦς πολίτου; Πῶς νὰ τιμήσουν τὴν
 ἀρετὴν; Οἱ γονεῖς τῶν ἄλλῃν ἔννοιαν δὲν ἔλαβον, παρὰ
 νὰ τοὺς διδάξουν τὸν τρόπον εἰς τὸ νὰ κολακεύωνται
 ἀναμεταξύ των καὶ τὸ πῶς νὰ ὑβρίζωνται μ' εὐμορ-
 φας λέξεις. Ἡ προσποίησης εἰς αὐτοὺς εἶναι τὸ πρῶτον
 καὶ ἀναγκαιότερον μάθημα*. Ὡ! τῆς μωρίας των!
 99 Ὡ! ἐντροπὴ τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ, καὶ ἀφανισμὸς
 τοῦ κόσμου.

24 Τὰ καμώματα, ὦ Ἕλληνες, αὐτῆς τῆς κλάσεως εἶ-
 ναι τόσο παιδαριώδη καὶ χαμερά, ὅπου, βέβαια, δὲν
 πρέπει νὰ ἔχουν τόπον εἰς τὸ παρὸν θέμα, καὶ οὔτε ἐγὼ
 πλέον θέλω τὰ ἀναφέρει, ἀλλὰ τελειώνω μὲ τὸ ρητὸν
 τοῦ Πλουτάρχου, ὅστις λέγει· «κρεῖσσον γίνεσθαι λαμ-
 πρὸν, ἢ γεννᾶσθαι», καὶ πάλιν «εὐγένεια καλὸν μὲν, προ-
 γόνων δὲ ἀγαθόν».

25 Ὅταν, λοιπόν, ὦ Ἕλληνες, μία ἐλευθέρᾳ πολιτεία,
 καταντήσῃ εἰς δουλείαν ἀφ' ἑαυτοῦ της, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν
 διαφθορὰν τῶν ἡθῶν, καὶ κατὰ τὸν τρόπον ὅπου ἐδιη-
 γήθη, τότε, ἀγαπητοί μου, εἶναι πολλὰ δύσκολον νὰ

23α * Ὡ! πόσον ἄξιοι γέλωτος εἶναι, τῇ ἀληθείᾳ, ὅταν τοὺς
 βλέπῃ τινὰς εἰς τὰς συναναστροφὰς των! Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον
 εἰσφέρουσι καὶ τὰ εἰδῶλα τῆς ἀτιμίας των. Ἡ εὐγένειά των δὲ
 κρίνει πρᾶγμα οὐτιδανόν, τὸ νὰ συντροφεύσῃ ἢ νὰ συνομιλήσῃ ὁ
 ἄνδρας μὲ τὴν γυναῖκα του, ἀλλὰ κάμνουν ἀλλαγὴν ἀνάμεσόν τους.
 Ἡ συνομιλία των δὲ συνίσταται, εἰς τὸ νὰ διηγῆται ὁ ἓνας τοῦ
 ἄλλου, μὲ μίαν ἀνέκφραστον ὑπομονήν, τὴν ἀξιότητα τοῦ ἐνδυτοῦ
 του, ἢ τὴν ἀμάθειαν τοῦ παπουτζῆ του, ἢ τὴν ὠραιότητα τῶν
 ἀλόγων του, καὶ πλέον δὲν σιωπῶσι, παρὰ ὅταν καμμία ἀπὸ τὰς
 εὐγενεῖς, ἀφοῦ κλωθογυρισθῇ, καὶ μὲ μεταφυσικὴν προητοιμασίαν
 καταδεχθῇ νὰ εἰπῇ κανένα παραλογισμόν, καὶ τότε, καθεὶς ἀπὸ
 αὐτούς, βιάζεται νὰ πρωτοειπῇ τὸ ναί, διότι, αὐτοὶ στοχάζονται
 διὰ χυδαῖον πρᾶγμα, νὰ ἐναντιωθῇ τινὰς εἰς τοὺς ὀρισμοὺς τῶν γυ-
 ναικῶν, ὅπου αὐτοὶ κράζουσι κυρίας των.

ξαναλάβη μόνη της τὴν ἐλευθερίαν της, καθὼς φανερὰ μᾶς τὸ παρασταίνει ἢ ποτὲ θαυμαστὴ Ρώμη, ἢ ὅποια διὰ τόσους αἰῶνας εὐρίσκεται σιδηροδέσμιος ὑποκάτω εἰς ἀνήκουστον τυραννικὴν θεοκρατίαν, καὶ βέβαια διὰ πολλοὺς ἄλλους αἰῶνας ἀκόμη θέλει μείνει. "Ὅταν ὅμως μία ἐλευθέρη πόλις χάσῃ τὴν ἐλευθερίαν της ἀπὸ τὴν κυρίευσιν κανενὸς τυράννου, τότε, ὅχι μόνον δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τὴν ξαναλάβῃ, ἀλλὰ πολλὰ εὐκολον, καὶ μάλιστα ἀναγκαῖον. Αὐτὸ δὲ ἀκολουθεῖ, ἐπειδὴ τὰ ἦθη μένουν τὰ αὐτά, καὶ ἡ πολιτεία ὑπόκειται μόνον εἰς τὴν δύναμιν, καὶ ἐξακολουθῶς ἡ ἐλευθερία εὐρίσκεται ¹⁰⁰ πάντοτε εἰς μάχην μὲ τὴν τυραννίαν.

Ὁ τοιοῦτος λαὸς ἠμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ εἰς ἓνα 26 ἀετόν, ὅταν εὐρίσκεται δεδεμένος, ὁ ὅποῖος, εὐθύς ὅπου συνθλάσῃ τοὺς δεσμούς του, ὄντας ἀφ' ἑαυτοῦ του σῶος, παραχρῆμα ἀπετῶντας φεύγει, καὶ μένει ὡς καὶ πρότερον. Οὕτως, ἀδελφοί μου, εὐρίσκεται καὶ ἡ Ἑλλάς τὴν σήμερον, ἢ ὅποια ἂν ἀκόμη δὲν ἐσύντριψε τὰς ἀλύτους της, πολλὰ εἶναι τὰ αἷτια, καθὼς κατωτέρω δειχθήσεται. Αὐτὸ μᾶς τὸ βεβαιοῖ ἡ ἱστορία μὲ τὴν διήγησιν πολλῶν ὁμοίων συμβάντων. Διάφοροι μικραὶ πόλεις ἐλευθέραι ἐχρειάσθη νὰ ὑποκύψουν εἰς ἀνωτέρας τυραννικὰς δυνάμεις, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐσύντριψαν τοὺς δεσμούς τῆς δουλείας, καὶ ἔμεινόν ἐλευθέραι, ὡς καὶ πρότερον.

Ἡ Ἀθήνα, λέγει ὁ ἱστορικὸς Ἕλληνας, ἀφοῦ ἐνικήθη 27 ἀπὸ τοὺς Λάκωνας, τὴν ὑποχρέωσαν νὰ δεχθῇ διὰ κυβερνητὰς της τριάκοντα πολίτας, ὅπου αὐτοὶ ἤθελαν ἐκλέξει. Καὶ οὕτως ἠκολούθησεν. Ἄλλ' αὐτοὶ οἱ τριάκοντα κυβερνηταί, εἰς μικρὸν διάστημα καιροῦ, ἐκαταστήθησαν τριάκοντα τύραννοι, ἀπὸ τοὺς πλέον σκληροὺς καὶ αἰμοβόρους, ὥστε ὅπου εἰς ὀκτῶ μῆνας μόνον, ὅπου ἔδου-

¹⁰¹ νάστευσαν, ἐφόνευσαν ἕως χιλίους πεντακοσίους πολίτας, τοὺς πλέον δικαίους καὶ ἐναρέτους. Ἄλλ' εἰς ὀκτῶ μῆνας, βέβαια, μία ἐλευθέρα πολιτεία δὲν γίνεται δούλη. Καὶ ἂν αὐτοὶ οἱ Τριάκοντα Τύραννοι ἐνόμιζον νὰ ἐξολοθρεύσουν ὅλους τοὺς ἐναρέτους καὶ ἐλευθέρους, δὲν ἔπρεπε νὰ ἀφήσουν ζωντανὸν οὐδένα. Τέλος πάντων, ὁ ἀναγκαῖος ἀφανισμὸς τῶν προητοιμάζεν τὴν δόξαν τοῦ μεγάλου Θρασυβούλου.

28 Αὐτὸς ὁ ἥρως, βλέποντας τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῆς πατρίδος του, καὶ προβλέποντας τὸν μέλλοντα αὐτῆς ἀφανισμόν, ἀπεφάσισεν νὰ θυσιασθῆ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς, καὶ οὕτως φεύγει ἀπὸ τὴν πατρίδα του, περιφέρεται δι' ὀλίγον καιρὸν ἔνθεν κακεῖθεν, ζητεῖ συμβοηθοὺς καὶ συνδρομητάς, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, εἰς ὀλίγον καιρὸν προητοιμάζει τὰ πάντα: Εἰσέρχεται, νυκτός, εἰς τὴν ἀγαπητὴν του πατρίδα μὲ τὰ ἄρματα τῆς νίκης καὶ τῆς ἐκδικήσεως, ἐξυπνᾷ τοὺς συμπατριώτας του ἀπὸ τὴν ληθαργίαν τῆς τυραννίας, φωνάζει εἰς τοὺς κεκωφωμένους ἤδη ἀπὸ τὴν δουλείαν: «Δεῦτε, συμπολίται, δεῦτε, ἀδελφοί μου, νὰ διαυθεντεύσωμεν τὴν προτέραν μας εὐτυχίαν. Ὅλοι οἱ θεοὶ εἶναι πρὸς βοήθειάν μας! Ἄς ἐκβάλωμεν τὴν θανατηφόρον νόσον τῆς κυριότητος, ἃς γίνωμεν ἄξιοι τοῦ ὀνόματός μας, ¹⁰² ἃς δειχθῶμεν ἀληθεῖς ἄνθρωποι, καὶ ἃς ἀποβάλωμεν τοὺς τυράννους».

29 Τότε, ὅλοι σχεδόν, ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν ἑαυτὸν των ὡς ἀπὸ μεγάλην μέθην, εἶδον τὴν ἀθλίαν τους κατάστασιν, ἐγνώρισαν τὸ χρέος των, καὶ λαβόντες τὰ ἄρματα τῆς δικαιοσύνης, ὥρμησαν ὡς λέοντες κατὰ τῶν ἐχθρῶν των, τοὺς ὁποίους ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ κατετρόπωσαν, καὶ οὕτως ἠλευθέρωσαν τὴν πατρίδα τους ἀπὸ τὴν δυναστείαν τῶν τριάκοντα ἐκείνων τυ-

ρώνων, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ ἤκουσαν τὸ ἱερὸν ὄνομα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος, τρέμοντες ἔρριπτον τὰ ἀνάξια ἄρματά των ἔμπροσθεν τῶν ἡρώων, καὶ μὲ τὴν συνηθισμένην των δειλίαν καὶ οὐτιδανότητα γονυκλιτῶς ἐζητοῦσαν ἔλεος. ὦ τῆς ἀναισθησίας σας, βάρβαροι καὶ μωροὶ ἄνθρωποι! Αὐτοί, ἀδελφοί μου, εἶναι τοιοῦτοι, ὅπου θέλουν νὰ εἶναι ἐξ ἀποφάσεως, ἢ τύραννοι ἢ δοῦλοι.

Ἴδού, λοιπόν, ὦ Ἕλληνες, πόσον εὐκόλως ξαναλαμβάνει τὴν ἐλευθερίαν τῆς μία πολιτεία, ὅταν τὴν χάσῃ ἀπὸ ἀρπαγῆν κακοῦ τυράννου, καὶ ὅταν φυλάττῃ σῶα τὰ ἦθη τῆς. Πῶς λοιπόν ἡ Ἑλλάς εὐρίσκεται μέχρι τῆς σήμερον εἰς δουλείαν; Δὲν ἔχασεν καὶ αὐτὴ ἴσως τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀπὸ τὴν ἀρπαγῆν τῶν Ρωμαίων; Δὲν ἐφύλαξεν αὐτὴ ἴσως τὰ ἦθη τῆς σῶα; Δὲν τὰ φυλάττει καὶ ἔως τὴν σήμερον; Διατὶ λοιπόν εὐρίσκεται ¹⁰³ πάντοτε δούλη; Καὶ διατὶ δὲν ἐσύνθλασεν ἔως τώρα τὰς ἀλύτους, ὅπου τὴν κρατοῦσι ὑπὸ δουλείας τόσον ἀδίκως; Αὐτὴ ἡ ἐξέτασις, ὦ Ἕλληνες, εἶναι πολλὰ ἀναγκαία διὰ ἡμᾶς, πρῶτον μὲν, διὰ νὰ ἐξαλείψωμεν τὰ ἐμπόδια, ἀφοῦ τὰ γνωρίσωμεν ὅποια εἶναι, καὶ δεύτερον, διὰ νὰ ἡμπορῇ καθεὶς ἀπὸ ἡμᾶς, νὰ ἀποδεικνύῃ εὐκόλως τῶν βαρβάρων καὶ ἀχαρίστων ἀλλογενῶν, ὅπου τόσον ὀλίγον μᾶς ψηφῶσι, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν γένος δὲν ἐγεννήθη διὰ τὴν δουλείαν. Αὐτὰς λοιπόν τὰς αἰτίας θέλω προσπαθήσει νὰ παραστήσω, ὅσον συντομώτερα μοῦ σταθῇ δυνατόν, καὶ ἔπειτα νὰ εἰσέλθω εἰς τὸ ἀναγκαιότερον μέρος τοῦ λόγου μου, διὰ νὰ ἀποδείξω, πόσον εὐκόλον εἶναι νὰ ἐλευθερωθῇ τώρα, καὶ πῶς τάχιστα θέλει ἀκολουθήσει.

Ἡ Ἑλλάς, ὦ ἀγαπητοί μου, ὀκτακοσίους χρόνους πρὸ ³¹ Χριστοῦ ἤκμαζε, καὶ ἦτον εἰς τὸν ἄκρον βαθμὸν τῆς

εὐτυχίας της. Ἄφοῦ ὅμως εἰς τοὺς 375 πρὸ Χριστοῦ, Φίλιππος, ὁ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔλαβε τὸ μακεδονικὸν σκῆπτρον, διὰ πρώτην φοράν, ἤρχισε, φεῦ! νὰ μιάνῃ τὴν ἐλευθέραν γῆν τῆς Ἑλλάδος μετὴν ἀνεξάρτητον ἀρχὴν του. Αὐτὸς ὄντας πολλὰ φιλόδοξος, καὶ ἐν αὐτῷ φιλομαθῆς καὶ δίκαιος, ὅταν δὲν ἦτον πρὸς ζημίαν του, ἢ διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα ὅταν ἦτον πρὸς ὄφελός του, εἵλκυσε κατ' ὀλίγον ὀλίγον εἰς τὴν φιλίαν του τοὺς περισσοτέρους ἀρχηγούς τῶν τότε ἑλληνικῶν πόλεων, καὶ οὕτως προετοίμασεν εἰς μὲν τὸν υἱὸν του μεγάλας νίκας, εἰς δὲ τὴν πατρίδα του καὶ ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἓνα ἐπικείμενον καὶ ἀφευκτον ἀφανισμόν. Ἐξ αἰτίας του, εὐθύς, ἤρχισεν ὁ πόλεμος ἀναμεταξύ των, αἱ διχόνοιαι ἠύξησαν, καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐφθείρετο, ἕως εἰς τοὺς 146 πρὸ Χριστοῦ, ὅπου παντελῶς ἠφανίσθη ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς μεγαλειότητος.

32 Οἱ Ρωμαῖοι, κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, ἤκμαζον. Αὐτοί, ἐξ ἀρχῆς, ἦτον ὀλίγοι φυγάδες, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, διδαχθέντες παρὰ τῶν Ἑλλήνων κάθε λογῆς ἐπιστήμας, καὶ νόμους παρ' αὐτῶν λαβόντες, κατεστήθησαν οἱ ἀξιώτεροι στρατιῶται καὶ συμπολιῖται τοῦ κόσμου. Ἡ Ἑλλάς δὲ ἐλλιπής, κατ' ἐκείνας τὰς ἐποχάς, ἀπὸ ἀξίους στρατιώτας, ὅπου, ὡς προεῖπον, εἶχαν θυσιάσει ἢ ματαιότης Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου καὶ οἱ ἀναμεταξύ των πολέμοι, ὡσαύτως καὶ ἀπὸ ἀξια ὑποκείμενα, ὅπου ὁ φθόνος καὶ ἡ πολυτέλεια εἶχαν φθείρει, ἐπαρώξυνεν σφόδρα τὴν ἀχορτασίαν τῶν Ρωμαίων, οἱ ὅποιοι προσποιούμενοι νὰ βοηθήσουν τινὰς τῶν ἑλληνικῶν δυνάστων, ὥρμησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔφερον μαζί των τὸν καθ' αὐτὸ ἀφανισμόν της, ἀφοῦ ἐλεηλάτευσαν, ἀφοῦ κατέκαυσαν πόλεις, ἀφοῦ

τέλος πάντων, τὸ ὅλον ἠφάνισαν, ἐκήρυξαν τὴν Ἑλλάδα ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.

Ἀπὸ τότε, λοιπόν, ἕως εἰς τοὺς 364 μετὰ Χριστόν, ὅπου διεμοιράσθη τὸ ρωμαϊκὸν βασίλειον εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν, οἱ Ἕλληνες ὑπόκειντο εἰς φοβερὰν τυραννίαν, καὶ ἔπαθον ἀνήκουστα βάσανα καὶ ταλαιπωρίας ἀπὸ τοὺς διαφόρους σκληροτάτους ἱμπεράτορας, ὅπου ἡ Ρώμη τοὺς ἔπεμπεν. Δὲν ἐδύναντο νὰ ἐλευθερωθῶσι ἀπὸ τοιοῦτον ζυγόν - ἀγκαλὰ καὶ τὰ ἦθη των νὰ μὴν ἦτον παντάπασιν διεφθαρμένα καὶ νὰ ὑπόκειντο εἰς ξένην ἀρχήν - ἐπειδὴ ἡ ἐπικράτεια ἦτον μεγαλωτάτη, καὶ δὲν ὑπέφερον ὅλοι ἐξίσου τὰς δυστυχίας, καὶ ἐξακολούθως, δὲν ἤμποροῦσαν νὰ ἐνωθοῦν ὅλοι μαζί, διὰ νὰ ἐξολοθρεύσουν τοὺς τυράννους των*.

Ἀπὸ τότε, λοιπόν, ὅπου ἐστερεώθη ὁ χριστιανισμός, ἕως εἰς τοὺς 1453, ἀντὶς νὰ αὐξήσουν τὰ μέσα τῆς ἐλευθερώσεώς των, φεῦ! ἐσμικρύνοντο. Ἡ δεισιδαιμονία καὶ ὁ ψευδὴς τε καὶ μάταιος ζῆλος τῶν ἱερέων καὶ πατριαρχῶν, κατεκυρίευσεν τὰς ψυχὰς τῶν βασιλέων, οἱ ὅποιοι, ἀντὶς νὰ ἐπιμελοῦντο εἰς τὸ νὰ διοικῶσι τὸν λαόν, καθὼς ἔπρεπε, ἄλλο δὲν ἐστοχάζοντο, παρὰ νὰ φιλονικῶσι, καὶ νὰ κτίζωσιν ἐκκλησίας. Τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐφάνησαν τρεῖς κυριότητες· ἡ τυραννία, τὸ ἱερατεῖον, καὶ ἡ εὐγένεια, αἱ ὅποιοι διὰ ἕνδεκα αἰῶνας σχεδόν, κατέφθειραν τοὺς Ἕλληνας καὶ κατερήμωσαν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ματαιότης τῶν πατριαρχῶν,

* Εἰς μίαν πολιτείαν, παραδείγματός ἕνεκα, ἐτύχαιεν ἕνας κυβερνητὴς καλοηθὴς καὶ δίκαιος, καὶ ἐκεῖνος ὁ λαὸς εὐχαριστεῖτο, εἰς ἄλλην δὲ ὅπου ὁ λαὸς ἐτυραννεῖτο, δὲν ἐτολμοῦσαν οἱ κάτοικοι νὰ ὀρμήσουν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν των, ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης διαφορᾶς εἰς τὴν ποσότητα ἀναμεταξὺ τῆς πολιτείας των καὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν.

33

34

106

33α

καὶ πάπων ἐπροξένησεν τὸ σχίσμα ἀναμέσον ἡμῶν καὶ τῶν Λατίνων, καὶ ἡ δεισιδαιμονία ἤνωσεν εἰς αὐτὸ ἐν μῖσος φοβερὸν μέχρι τῆς σήμερον.

35 Ἐφοῦ, λέγω, τὸ ἱερατεῖον ἠθέλησε νὰ ἐνώσῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐντάλματα μετὰ τοὺς πολιτικούς νόμους, διὰ νὰ τιμᾶται ἐν ταύτῳ καὶ νὰ ὀρίζῃ χωρὶς δυσκο-
 107 λίαν, ἐκατάλαβεν, ὅτι ἀναγκαῖον ἦτον πρότερον νὰ τυφλώσῃ τὸν λαὸν μετὰ τὴν ἀμάθειαν, διὰ νὰ στερεώσῃ καλλιότερα τὸν σκοπὸν του, καὶ οὕτως ἐπροσπάθησεν νὰ ἐσβῆσῃ κάθε σπουδὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὑπε-
 ρασπίσθη τὴν ἀμάθειαν.

36 Αἱ ἐπιστῆμαι, ὅπου πρότερον ἤνθιζον, ἄρχισαν νὰ μαρανθῶσι, τὰ σχολεῖα ἐσφαλίσθησαν, οἱ διδάσκαλοι ἐμωράνθησαν, καὶ ἡ ἀλήθεια μετὰ τὴν φιλοσοφίαν ἐξωρίσθησαν. Ἄλλο βιβλίον δὲν εὕρισκετο, εἰμὴ τὰ πονήματα τῶν ἱερέων. Κάθε φιλόλογος ἄλλο δὲν ἤμποροῦσε νὰ ἀναγνώσῃ, εἰμὴ τὰ θαύματα καὶ τοὺς βίους τῶν ἁγίων, καὶ οἱ ταλαίπωροι Ἕλληνες, ἀγκαλὰ καὶ φιλελεύθεροι, ὑστερημένοι ὅμως ἀπὸ τὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας, ἔγιναν σχεδὸν δοῦλοι κατὰ συνήθειαν, μεμεθυσμένοι δὲ ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν καὶ δεισιδαιμονίαν, ὑπήκουον καὶ ἐφοβοῦντο τοὺς τυράννους των, χωρὶς νὰ ἠξεύρουν τὸ διατί. Ἐνας ἀφορισμὸς τοῦ ἀρχιερέως ἐτρόμαζεν τόσα μυλλιούνια ἀνθρώπων. Ὡς δεισιδαιμονία, πόσον φοβερὰ εἶσαι ἀνάμεσα εἰς τὰ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ πόσον οὐτιδανώνεις τὴν ἀνθρωπότητα, ὅταν κυριεύσῃς τὰς ψυχὰς τῶν ἀπλῶν καὶ ἀμαθῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι τόσον ἀπομωρώνονται, ὅπου τρέμουσιν εἰς τὴν ψευδῆ λαλίαν σου, καθὼς τὰ βρέφη φοβοῦνται ἓνα ὄφιν ξύλινον, ἢ ἓνα
 108 χαλκοῦν λέοντα!

* * *

37 Εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ἀδελφοί μου, εὕρισκετο

ἡ Ἑλλάς, ὅταν πρὸ 453 χρόνων ἀπὸ τὴν σήμερον, ἡ αὐτὴ δεισιδαιμονία καὶ ἡ ἀμάθεια εἶχεν ἀναβιβάσει εἰς ὑψηλὸν θρόνον ἓνα ἀχρεῖον Αἰθίοπα, ὁ ὁποῖος ὤρμησε μὲ τὰ ἄρματα τοῦ ψεύδους καὶ τῆς πλάνης, καὶ ἐκυρίευσεν σχεδὸν τὸ τέταρτον μέρος τῆς γῆς. Ἡ Ἑλλάς δὲν ἠμπόρεσεν βέβαια νὰ ἀποφύγῃ τὸν ζυγὸν του, οὕτως προητοιμασμένη. Ὅθεν, καὶ εἰς βραχύτατον διάστημα ἐκλινε τὸν αὐχένα εἰς τὴν τυραννικὴν ράβδον τοῦ Μωάμεθ. Ἡ εὐκαρπὸς γῆ τῆς Ἑλλάδος ἐγένευσεν ἀπὸ βαρβάρους ἀλλοτρίου ὀρίζοντος, καὶ τοιούτης λογῆς, ὁ οὐτιδανὸς καὶ ἀχρεῖος θρόνος τῶν ὀθωμανῶν ὑψώθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ εὐρίσκεται μέχρι τῆς σήμερον, ἀγκαλὰ καὶ νὰ εἶναι εἰς τὸ τέλος τοῦ πλησιέστατος.

Ἔ! πόσον ἐκλαυσαν οἱ Ἕλληνες μετέπειτα! Ἄλλὰ ματαίως. Ὁ ἐχθρὸς των ἦτον μέγας. Αὐτοί, δὲν εἶχον στρατεύματα γυμνασμένα, οὔτε πόλεμον ἐδιδάσκοντο ἀπὸ τοὺς κυρίους των πλέον. Αὐτοί, ἐκυβερνοῦντο ἀπὸ σκιάς καὶ φαντάσματα, καὶ ἀφοῦ ἀπέρασαν τὴν τυραννίαν τῶν Ρωμαίων καὶ ἔπειτα τῶν Ἱερέων, ἐκατήντησαν, τέλος πάντων, νὰ ὑποκύψουν εἰς τὴν πλέον σιχαμερὰν καὶ βάρβαρον κυριότητα, λέγω, εἰς τὴν τυραννίαν τῶν ὀθωμανῶν. Τὰ ἦθη των, ἀγκαλὰ καὶ νὰ μὴν ἦτον παντάπασιν διεφθαρμένα, δὲν ἠμπόρεσαν ὅμως νὰ τοὺς ἐλευθερώσωσι ἀπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Ρωμαίων, ἐπειδὴ οἱ ἐχθροὶ των ἦτον δυνατοὶ καὶ πολλοί, ἡ δεισιδαιμονία δὲ καὶ ἡ ἀμάθεια προητοίμασε διὰ πολλοὺς αἰῶνας τὴν δόξαν τοῦ ἀχρεῖου Μωάμεθ, καὶ οὕτως ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν, εἰς διάστημα τεσσάρων αἰώνων, ἔφερε τὴν Ἑλλάδα εἰς τόσον ἀθλίαν κατάστασιν, ὅπου κανεὶς, βέβαια, κανεὶς δὲν ἤθελε τὸ πιστεύσει, ἂν ὅλοι ἡμεῖς, ὡ Ἕλλη-

38

109

νες, δέν τὸ ἐγνωρίζαμεν, καθὼς τὸ γνωρίζομεν καὶ τὸ πάσχομεν καθημερινῶς.

Δύο αἷτια μὲ ἐμπόδισαν, ὧ ἀγαπητοί μου "Ἑλλη-
νες, ὅπου δέν ἐδιηγήθην καταλειπτῶς τὰς αἰτίας, ὅπου
ἔφερον τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν δουλείαν τῶν Ρωμαίων.
Πρῶτον μὲν, ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἐχρειάζετο μίαν διεξο-
δικωτάτην περιγραφὴν, διὰ νὰ μὴν μείνη ἀτελές, καὶ
δεύτερον, ἔχοντας σκοπὸν νὰ ὁμιλήσω πλατύτερα διὰ
τὰς αἰτίας, ὅπου ἕως τὴν σήμερον τὴν φυλάττουσι
δούλην ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν, ἐνόμισα, ὅτι αἱ αὐταὶ αἰτίαι,
ἂν καὶ εἰς τὸ ὅλον δέν ὁμοιάζουσι μὲ ἐκεῖνας, βέβαια,
εἰς μέρος αὐτῶν, ἢμποροῦσι νὰ ἀναφέρωνται μετὰ πά-
σης τῆς ἰσότητος, καὶ ὁ ἀναγνώστης εὐκόλως ἢμπορεῖ
νὰ προῖδῃ ἀπὸ τὰς παρούσας τὰς παρελθούσας.

